

recenzije – *recensiones*

René GIRARD, *Promatrah Sotonu kako poput munje pade*, AGM, Zagreb, 2004., 250 str.

René Girard je francuski pisac, književni kritičar, antropolog, etnolog i filozof religije. Rodio se 1923. godine u drevnu francuskom gradu Avignonu. Studirao je i diplomirao paleografiju, a specijalizirao srednjovjekovne studije. Od 1947. godine živi u Sjedinjenim Američkim Državama. U početku je francusku književnost predavao na Sveučilištu Indiana, a poslije je promijenio nekoliko visokoškolskih ustanova baveći se raznim temama od književno-kritičkih studija do spisa s područja religijske filozofije, antropologije, etnologije i kulturologije. Akademsku karijeru završio je predavajući na Sveučilištu Stanford, jednom od najpoznatijih sveučilišta u svijetu gdje je djelovao do umirovljenja 1995. godine. Radeći na svojoj prvoj knjizi *Romantička laž i romaneskna istina* (1961.), intelektualno i duhovno približio se kršćanstvu. Sam tvrdi da je prepoznao važnost evanđelja u individualnom iskustvu romanopisaca koji su doticali kompleks mimetičke žudnje, temeljne čovjekove osobine. Uočio je bitnu razliku biblijskog teksta i mita spram žrtve i žrtvovanja. Otkriće da mit prikriveno progona žrtvu i izmišljajući njezinu krivicu opravdava žrtvovanje, dok evanđeoski tekst razobličuje mehanizam žrtvovanja kao lažan i progonitelje označuje krivcima, konstantom je njegova mi-

šljenja do danas. Njegova najpoznatija djela su: *Nasilje i sveto* (1972.), *Stvari skrivene od postanka svijeta* (1978.), *Žrtveni jarc* (1982.) i *Promatrah sotonu kako poput munje pade* (1999.). Osnutak Kolokvija o nasilju i religiji 1990., kojemu on sam nije bio ni pokretačem, niti se isticao u njegovu radu, označio je afirmaciju Girardove misli. Jednom godišnje, u proljeće, okupljaju se znanstvenici s ciljem da istražuju postanak i održanje kulture u svjetlu mimetičkog modela nasilja i religije.

Zadnja Gerardova knjiga *Promatrah sotonu kako poput munje pade* pobudila je mnoga zanimanja posebno u svijetu antropologije. Knjiga uz uvod sadrži tri dijela, zaključak i pogovor Antuna Paveškovića.

Prvi dio knjige naslovljen je »Biblijsko znanje o nasilju« (str. 17–64). Autor polazi od činjenice da u Bibliji postoji izvorna i nepoznata koncepcija žudnje i njezinih sukoba. Iako je mimetizam ljudske želje uvelike odgovoran za nasilja koja nas pogađaju, autor ističe da zbog toga ne treba zaključiti da je mimetička želja loša. Bez mimetičke želje ne bi bilo ni slobode ni čovječanstva. Kad jednom zadovolje svoje prirodne potrebe, ljudi žele a želji je svojstveno da traži uzor. Stoga se obraćamo ljudima koji nas okružuju i od njih posuđujemo njihove želje. To posuđivanje često se zbiva nesvjesno i ne posuđujemo samo želje od onih koje smatramo uzorima, nego posuđujemo mnoštvo ponašanja, stajališta, znanja, predrasuda, prvenstava itd. »Kad želja ne bi bila mimetička, ne bismo bili otvore-

ni ni prema ljudskome ni prema božanskomu«, veli René Girard (str. 29). Međutim, bitno je koga čovjek izabire za uzor svojih želja i hoće li upasti u zamku mimetičkih suparništava koja je glavni izvor sukoba i nasilja među ljudima. Suparnici se međusobno osramoćuju, krađu i čine razna druga zla jedni drugima. Autor stoga ističe važnost Dekaloga, a posebno posljednje zabrane želje za dobrima svoga bližnjega iz koje proizlaze nasilja zabranjena prethodnim zapovijedima Dekaloga. I Isus se služi upravo pojmovima uzora i oponašanja ali za uzor oponašanja stavlja savršenstvo Boga Oca. Oponašajući Oca nebeskoga čovjek neće upasti u zamku mimetičkih suparništava. René Girard koristi opise muke Isusove u evanđeljima da pokaže kako je prevladalo mimetičko nasilje kod svjetine koja se naglo okreće protiv Isusa. Mimetizam koji dijeli zaraze iznenada ih pretvara u mimetizam koji ih sjedinjuje protiv jedne žrtve. Dakle, dolazi do preobrazbe »svih protiv svih« u žrtveni mehanizam »svi protiv jednoga«.

»Riješena zagonetka mitova« je naslov drugog dijela (str. 65–127) knjige koji se temelji na čudu poganskog svećenika Apolonija iz Tijane (2. stoljeće). Zahvaljujući Filostratu, grčkom piscu iz 3. stoljeća i autoru *Života Apolonija iz Tijane*, danas posjedujemo opis toga događaja. Autor piše: »Čudo se sastoji od izbivanja snažne mimetičke zaraze koja naposljetku polarizira čitavo gradsko stanovništvo protiv nesretna prosjaka. ... Efežani počinju kamenovati svoju žrtvu s takvim bijesom da na kraju u njoj vide ono što je Apolonije želio – tvorca svih zala, 'demonu kuge' kojega se, da bi se grad izliječio, treba osloboditi« (str. 69). Da bi nasilje bilo moguće, treba demonizirati onoga kojeg želimo učiniti žrtvom. Naposljetku vrać uspijeva, dobiva ono što želi, »prvi kamen«. »Prvi kamen je odlučan jer ga je najteže baciti. Ali zašto ga je tako teško baciti?

Zato što je jedini koji nema *uzora*« (str. 75). Tu se ostvaruje »mimetizam kamenovanja«, jer nakon što je bačen prvi kamen, drugi dolaze još brže jer imaju uzor. Krećući se, dakle, prema jednoj općeprihvaćenoj meti nasilne zaraze koja je izbila među Efežanima, Apolonije je zadovoljio svoju glad za nasiljem. Ta glad je umirena kamenovanjem odabrane žrtve.

Autor ističe da postoje dobra i loša suparništva. Postoji i zdravo nadmetanje u kojem se »nadmeću samo učinkovitošću, svako u izvršavanju svoje zadaće«. Ne samo da loša suparništva ne pridonose napretku društva, već ih nezaustavljivo slabe jer neograničene ambicije, neobuzdana nadmetanja ljude rastavljaju, umjesto da ih sjedinjuju. René Girard nastoji pokazati da je mimetizam jednako moćan i danas, kao i u prošlosti, ali u manje nasilnim oblicima. Simbolizam prvog kamena ostaje jasan zato što je, iako više nema fizičke geste kamenovanja, mimetička definicija kolektivnog ponašanja još uvijek jednako vrijedna kao i prije dvije tisuće godina. »Da bi se dala prednost kolektivnom nasilju, potrebno je ojačati njegovu nesvjesnost, i upravo to čini Apolonije. Nasuprot tome, da se to isto nasilje obeshrabrilo, potrebno ga je rasvijetliti, prikazati njegovu istinu u cjelini. To čini Isus« (str. 77). Autor to pokazuje na primjeru pripovijesti o preljubnici iz Ivanova evanđelja koju su njezini sunarodnjaci doveli pred Isusa i htjeli kamenovati. Prizor s preljubicom jedan je od rijetkih Isusovih uspjeha s nasilnom svjetinom. Isus je uspio spasiti žrtvu kojoj je prijetilo kolektivno ubojstvo. »Učinak koji uspijeva spriječiti u slučaju preljubnice, u vlastitu slučaju Isus ne može izbjeći. To shvaća i svjetina okupljena pod Križem. Ruga se Isusovoj nemoći da učini za sebe ono što je činio za druge: »Druge je spasio, sebe ne može spasiti!« (str. 80). Isus je na kraju ubijen mimetičkim djelovanjem sukladnim kamenovanju.

Svojom tezom o »utemeljiteljskom ubojstvu« René Girard zaključuje drugo poglavlje svoje knjige: »Iza Kristove muke, iza brojnih biblijskih drama, iza goleme količine mitskih drama, iza arhaičnih obreda, uočavamo isti proces krize i njezina razrješenja, utemeljen na nesporazumu o jedinstvenoj žrtvi, isti 'mimetički ciklus'. Ako proučimo arhaične predaje i utemeljiteljske mitove, uviđamo da oni obznanjaju temeljnu i utemeljiteljsku ulogu jedinstvene žrtve i njezina jednodušnog ubojstva. Ta ideja je posvuda prisutna« (str. 105). Dakle, doktrina utemeljiteljskih ubojstava za René Girarda nije samo mitska, nego i biblijska.

U trećem dijelu knjige, »Pobjeda križa« (str. 129–223), dijelu koji je najopsežniji po broju stranica i najvažniji, autor nastoji »odrediti zajedničko obilježje mitskoga i evanđeoskoga« (str. 132). Zajedničko obilježje mitova i evanđelja postoji i prema René Girardu, a »to je mimetički ili 'sotonski' ciklus koji se očituje kao trodijelni niz: kriza, potom kolektivno nasilje i naposljetku religiozna epifanija« (str. 132). Određivanje zajedničkih obilježja mita i biblijskih opisa omogućava nam da uočimo i njihovo neporecivo razilaženje, nepremostiv ponor. Autor uspoređuje veliki biblijski opis, priču o Josipu, s najpoznatijim od mitova, s mitom o Edipu i zaključuje: »Mit i biblijska povijest sukobljuju se na odlučujućem pitanju koje je postavilo kolektivno nasilje. To je pitanje o njegovoj utemeljenosti, opravdanosti. U mitovima su izgnanstva junaka svaki put opravdana. U biblijskom opisu nisu nikada. Kolektivno se nasilje ne može opravdati« (str. 137). Biblijske priče osporavaju ispravnost žrtvovanja. Ta strategija dosegla je svoj vrhunac u novoza-vjetnoj priči o Isusu Kristu. Girard tvrdi da, za razliku od mita, Isus znači vrhunac nijekanja žrtvene prakse. Sam Bog je na sebe preuzeo ulogu žrtve, utjelovivši se kao čovjek. Njegovo uskrsnuće konačna je po-

bijeda žrtve nad progoniteljima. To je, prema autoru, i pobjeda judeokršćanske civilizacije nad mitskom. Ujedno, to je pobjeda koja je odredila kulturni i civilizacijski identitet Zapada. Novina Novoga zavjeta jest u ustrajnosti da Isus bude zadnja žrtva, da do kraja razotkrije i ukine odvratnu praksu žrtvovanja.

Sam autor priznaje da je njegovo istraživanje samo neizravno teološko, pomoću evanđeoske antropologije koju su, prema njemu, teolozi zaboravili a on je racionalnim tumačenjem zapravo proširuje i pritom ističe da prihvaća prijedlog Simone Weil da su evanđelja ponajprije teorija o čovjeku. René Girard je bez sumnje jedan od važnijih religijskih mislilaca na prijelazu iz 20. u 21. stoljeće. Možemo biti zahvalni izdavačkoj kući AGM na prijevodu ove knjige, jer je to dosad njegovo jedino djelo prevedeno na hrvatski jezik, no ujedno i kapitalno djelo. Autor smatra da je rasvjetljujući istinu o mimetičkim zanosima i žrtvenim mehanizmima u mitu i Bibliji razotkrio tajnu Sotone i zato je svojoj knjizi i dao naslov prema citatu iz Lukinog evanđelja (usp. Lk 10,18), *Promatrah Sotonu kako poput munje pade*. Možda bi kao antropologu i filozofu bilo ipak primjerenije knjizi dati naslov prema njezinoj glavnoj temi »Mimetički zanos i žrtveni mehanizmi u mitu i Bibliji«.

Nela Gašpar

Grace DAVIE, *Religija u suvremenoj Europi: mutacija sjećanja, Golden marketing – Tehnička knjiga*, Zagreb, 2005., 286 str.

Ova nova, teorijski i empirijski fundirana studija o religiji u Zapadnoj Europi poznate britanske sociologinje religije Grace Davie, značajan je doprinos razu-